

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۰ / ۱۲ / ۱۳۸۱

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ایران
کتابخانه مرکزی

دانشگاه تهران

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

موضوع:

مسئولیت رئیس جمهور در مقابل ملت و مجلس
در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

استاد راهنما:

دکتر سیدباقر میرعباسی

استاد مشاور:

محمدحسن حبیبی

دانشجو:

محمدعلی متانی بورخیلی

۴۴۲۲۶

۱۳۸۰

شماره صفحه	فهرست مطالب
۱	مقدمه
۲	سابقه و ضرورت پژوهش
۲	فرضیه
۲	سؤالاتی مطروحه (اعم از اصلی و فرعی)
۳	روش پژوهش
۳	ساماندهی پژوهش
۴	فصل اول: نظام سیاسی و حکومت در اسلام
	بخش اول:
۴	۱- مبانی تفکر سیاسی در قرآن
۴	الف: حکومت و زمامداری
۵	ب: تشکیلات سیاسی در جامعه اسلامی
۵	ج: نفی استبداد و سلطه بیگانه
۶	۲- عناوین نظام سیاسی: حکم، حاکم و حکومت
۷	۳- ضرورت تشکیل حکومت در اسلام
۷	الف: ضرورت فطری حکومت
۸	ب: وحدت اسلامی و ضرورت حکومت
۹	ج: قوانین و تشکیل حکومت
۱۰	د: مسأله حکومت از نظر قرآن
۱۰	ع: لزوم حکومت از نظر روایات
۱۰	۴- شرایط حاکم و رئیس دولت در حکومت اسلامی
۱۱	الف: ایمان
۱۱	ب: زهد و پاکدامنی
۱۳	ج: لیاقت و تخصص و کاردانی
۱۴	د: بینش سیاسی
۱۵	ع: آگاهی از قانون
۱۶	ق: انتخاب اصلح
۱۸	بخش دوم: شکل حکومت در نظام سیاسی اسلام
۱۸	الف: اسلامی
۱۹	ب: جمهوری اسلامی

۲۰	بخش سوّم: قوّه مجریّه
۲۰	اول: جایگاه قوّه مجریّه در حکومت اسلامی
۲۰	مقدمه:
۲۰	۱- کلمه وزیر در قرآن و بیانات معصومین (ع)
۲۰	الف: کلمه وزیر در قرآن
۲۱	ب: کلمه وزیر در کلام پیامبر (ص)
۲۱	ج: کلمه وزیر در نهج البلاغه
۲۱	د: کلمه وزیر در کلام امام صادق (ع)
۲۲	۲- معنی و ریشه اشتقاق وزارت
۲۳	۳- قوّه مجریّه در دوران پیامبر (ص)
۲۵	دوّم: قوّه مجریّه یا دستگاه حکومت
۲۵	مقدمه
۲۵	۱: جایگاه مردمی قوّه مجریّه
۲۶	۲: اعمال قوّه مجریّه
۲۸	۳: اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مرتبط با اعمال قوّه مجریّه
۲۹	۴: انتخاب رئیس جمهور
۳۰	الف: شرایط داوطلب ریاست جمهوری
۳۱	اول: شرایط مربوط به تابعیت
۳۲	دوّم: شرایط عقیدتی
۳۲	سوّم: شرایط اجتماعی
۳۳	چهارم: شرایط اخلاقی
۳۳	پنجم: شرایط سیاسی و اداری
۳۳	ب: اصول لازم الاتباع در انتخابات ریاست جمهوری
۳۳	اول: اصل نظارت شورای نگهبان
۳۴	دوّم: اصل یک درجه بودن انتخابات
۳۴	سوّم: اصل برگزاری انتخابات قبل از اتمام دوره ریاست جمهوری
۳۴	چهارم: اصل تعدد نامزدهای انتخابات ریاست جمهوری:
۳۵	پنجم: اصل انتخاب رئیس جمهور با اکثریت مطلق
۳۵	ششم: اصل برگزاری قانون انتخابات
۳۶	ج: نظارت بر صلاحیت داوطلب و انتخابات ریاست جمهوری

۳۶	اول : نظارت بر صلاحیت داوطلب
۳۷	دوم : نظارت بر انتخابات ریاست جمهوری
۳۸	د : امضای حکم رئیس جمهور
۳۹	اول : تشریفاتی بودن امضای مقام رهبری
۳۹	دوم : تنفیذی بودن امضای مقام رهبری
۴۰	ع : سوگند ریاست جمهوری
۴۰	اول : مفاد سوگند
۴۰	دوم : آثار حقوقی سوگند
۴۱	ف : موقعیت و مقام رئیس جمهور
۴۱	اول : نظام رسمی
۴۱	دوم : موقعیت شخصی
۴۲	ک : همکاران رئیس جمهور
۴۲	اول : معاونان
۴۳	دوم : هیأت وزیران
۴۳	سوم : همکاران غیر از وزراء یا نمایندگان ویژه
۴۴	ل : وظایف و اختیارات رئیس جمهور
۴۴	اول : مسؤلیت اجرای قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۴۸	دوم : امضاء قراردادهای بین المللی و اعزام و پذیرش سفراء
۴۸	۱ : امضای قراردادهای بین المللی
۴۸	۲ : اعزام و پذیرش سفراء
۵۰	۳ - ریاست شوراهاى عالی کشور
۵۰	اول : شورای عالی امنیت ملی
۵۱	دوم : شورای عالی انقلاب فرهنگی
۵۱	۴ - ریاست و اعمال قوه مجریه
۵۱	اول : ریاست هیأت وزیران
۵۱	یک - نظارت بر کار وزیران
۵۲	دو - هماهنگی تصمیمات وزیران
۵۴	سه - تعیین خط مشی دولت با همکاری وزیران
۵۴	دوم : ریاست عالی سازمانهای وابسته
۵۴	یک : سازمانهای هماهنگ کننده و ناظر
۵۵	۱ - سازمان امور استخدامی

۵۶	۲- سازمان حفاظت محیط زیست
۵۷	دو: سازمان انرژی اتمی
۵۷	سه: سازمان تربیت بدنی
۵۸	چهار: اعطای نشانهای دولتی
۵۸	پنج: اجرای بازنگری قانون اساسی
۶۰	فصل دوم: مسؤولیتهای رئیس جمهور
۶۰	بخش اول: انواع مسؤولیت
۶۰	۱- مسؤولیت سیاسی
۶۰	۲- مسؤولیت مالی
۶۱	۳- مسؤولیت مدنی
۶۱	۴- مسؤولیت کیفری
۶۲	۵- مسؤولیت قانونی
۶۲	بخش دوم: مسؤولیت رئیس جمهور در مقابل ملت در متن سوگند (اصل یکصد و بیست و یکم)
	قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۶۲	اول: به کار گرفتن همه استعدادها و صلاحیتهای برای خدمت به مردم
۶۲	مقدمه
۶۲	الف: مفهوم ملت
۶۴	ب: سوابق حقوق ملت در ایران
۶۵	۱- آموزش و پرورش رایگان و توسعه و تعمیم آموزش عالی
۶۵	الف: آموزش و پرورش رایگان همگانی
۶۵	مقدمه
۶۷	ب: توسعه و تعمیم آموزش عالی
۶۷	۲- داشتن مسکن متناسب
۶۹	۳- برخورداری از تأمین اجتماعی
۶۹	مقدمه
۶۹	الف: تأمین اجتماعی
۷۱	ب: سازمان تأمین اجتماعی
۷۱	مقدمه
۷۲	سازمان تأمین اجتماعی
۷۲	دوم: ترویج اخلاق

۷۲	مقدمه
۷۲	الف: فضایل اخلاقی در اسلام
۷۴	ب: آثار فردی و اجتماعی فضایل اخلاقی
۷۴	سوم: تأمین شرایط و امکانات کار برای همه افراد جامعه
۷۴	مقدمه
۷۵	الف: آثار مثبت و منفی کار انسان بر خود انسان در قرآن
۷۶	ب: آثار مثبت و منفی کار انسان بر جامعه در قرآن
۷۷	ج: حق کار کردن
۷۸	د: تأمین شرایط و امکانات کار برای همه
۷۸	۱- فراهم کردن شرایط و امکانات کار برای همه
۷۹	۲- قرار دادن وسایل کار در اختیار افراد نیازمند
۷۹	ع: تنظیم کار در برنامه ریزی اقتصادی کشور
۸۰	۱- تنظیم شرایط کار مناسب
۸۱	۲- ایجاد زمینه مساعد برای به کار انداختن همه استعداد های کارگران
۸۱	چهارم: محور استبداد و خودکامگی
۸۱	الف: تعریف استبداد و خودکامگی
۸۱	ب: اصول نظام استبدادی
۸۲	یک: اصل خوداقتداری
۸۲	دو: اصل حق آئینی
۸۲	سه: اصل مطلقیت
۸۳	ج: انواع استبداد
۸۳	یک: استبداد سنتی
۸۳	دو: استبداد دینی
۸۳	سه: دیکتاتوری خلقی (استبداد جدید)
۸۴	چهار: دیکتاتوری نظامی
۸۴	پنج: دیکتاتوری غیرنظامی
۸۴	ر: اسلام و نفی استبداد
۸۴	یک: اسلام و آزادی
۸۵	دو: اسلام و رأی اکثریت
۸۶	سه: اسلام و مسؤولی زمامدار
۸۷	چهار: اسلام و شورا

۸۸	ع : مقابله با استبداد
۸۸	یک : آزادیهای عمومی
۸۸	۱ : آزادیهای فردی
۸۹	۲ : آزادیهای گروهی
۸۹	۲ : آزادیهای سیاسی
۹۰	ف : حاکمیت مردم
۹۰	۱- تساوی مردم
۹۱	۲- اکثریت گرایی
۹۱	۳- حاکمیت قانون
۹۲	ک : تأمین آزادیهای سیاسی و اجتماعی
۹۲	۱- مفهوم آزادی
۹۳	۲- اسلام و آزادی
۹۵	۳- جایگاه آزادی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۹۵	یک : آزادیهای شخصی
۹۵	۱- حق زندگی
۹۶	۲- آزادی مسکن
۹۶	۳- مصونیت مسکن
۹۷	۴- مصونیت مکاتبات، مکالمات، مخابرات و اسرار شخصی
۹۷	۵- مصونیت فردی
۹۸	دو : آزادی فکر
۹۸	۱- آزادی عقیده
۹۸	۲- آزادی اجتماعات
۹۸	بند اول : آزادی اجتماعی موقت یا آزادی اجتماع عمومی
۹۹	بند دوم : آزادی مجامع و انجمنها
۹۹	۳- آزادی مطبوعات
۹۹	۴- آزادی رادیو و تلویزیون
۱۰۰	التزام عملی رئیس جمهور به عنوان رئیس دولت در تضمین آزادی
۱۰۰	نوع مسؤلیت رئیس جمهور در مقابل ملت و ضمانت اجرای آن
۱۰۰	مقدمه
۱۰۱	الف : نوع مسؤلیت رئیس جمهور در مقابل ملت
۱۰۲	ب : ضمانت اجرای مسؤلیت رئیس جمهور در مقابل ملت

۱۰۲	بخش سوّم: مسؤولیت رئیس جمهور در مقابل مجلس
۱۰۲	اول: رئیس جمهور و مجلس
۱۰۲	الف: امضای قوانین
۱۰۳	ب: همه پرسی
۱۰۴	ج: نصب و عزل وزیران و رأی اعتماد به دولت
۱۰۴	د: توقّف انتخابات
۱۰۵	ه: حضور و احضار مجلس
۱۰۵	و: تقاضای تشکیل جلسه غیرعلنی مجلس
۱۰۶	دوّم: مسؤولیت رئیس جمهور در مقابل مجلس در متن سوگند (اصل یکصد و بیست و یکم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران)
۱۰۶	الف: سوگند ریاست جمهوری
۱۰۶	ب: مسؤولیت رئیس جمهور در مقابل مجلس در متن سوگند
۱۰۶	ج: آثار حقوقی سوگند
۱۰۷	اول: پاسداری از قانون اساسی و اجرای آن
۱۱۱	دوّم: اقدام لازم برای حراست از مرزها و استقلال سیاسی، اقتصادی و فرهنگی کشور
۱۱۱	مقدمه: اصل استقلال و تمامیت ارضی
۱۱۳	الف: مفهوم استقلال
۱۱۴	ب: وجوه مختلف استقلال
۱۱۴	۱- استقلال سیاسی
۱۱۴	۲- استقلال اقتصادی
۱۱۵	۳- استقلال فرهنگی
۱۱۷	سوّم: حضور اعضای قوه مجریه و رئیس جمهور در مجلس
۱۱۷	یک:
۱۱۷	الف: حضور اعضای قوه مجریه در مجلس
۱۱۷	۱- حقّ حضور
۱۱۷	۲- تکلیف حضور
۱۱۸	ب: تقدیم لایحه برای قانونگذاری
۱۱۸	لایحه قانونی
۱۱۸	ج: امضای مصوّبات مجلس
۱۱۹	دو: نظارت مجلس بر قوه مجریه

۱۲۰	بند اوّل : نظارت تأسیسی
۱۲۰	اوّل : نظارت مجلس بر تشکیل دولت
۱۲۰	الف : تسلیم برنامه دولت به مجلس
۱۲۱	ب : رأی اعتماد به وزیران
۱۲۲	ج : رأی اعتماد به هیأت وزیران
۱۲۳	دوّم : نظارت مجلس بر تغییر وزراء و مسایل مهمّ و مورد اختلاف در دولت
۱۲۴	الف : در تغییر وزراء
۱۲۴	ب : در مسائل مهمّ و مورد اختلاف
۱۲۵	بند دوّم : نظارت اطلاعی مجلس
۱۲۵	اوّل : اطلاعات مردمی و شکایت مردم از طرز کار قوای سه گانه
۱۲۵	الف : مقدمه
۱۲۵	ب : سؤال
۱۲۶	یک : سؤال مجلس از وزیر
۱۲۷	دو : سؤال مجلس از رئیس جمهور
۱۲۸	بند سوّم : نظارت استصوابی مجلس
۱۲۸	اوّل : نظارت مجلس بر معاهدات و قراردادهای بین المللی
۱۲۸	الف : مفهوم معاهده در حقوق بین المللی و حقوق اساسی
۱۲۸	ب : معاهدات بین المللی در حقوق اساسی
۱۳۰	ج : تحلیل حقوقی نظارت مجلس بر معاهدات و توافقیهای بین المللی
۱۳۱	د : آئین تصویب معاهدات و قراردادهای بین المللی
۱۳۱	۱ - تقدیم لایحه
۱۳۱	۲ - تشخیص اهمّیت معاهدات و قراردادها
۱۳۱	۳ - رسیدگی و تصویب معاهدات و قراردادهای عادی
۱۳۱	۴ - رسیدگی و تصویب معاهدات و قراردادهای مهمّ
۱۳۲	ب : بر تغییر خطوط مرزی
۱۳۳	نکته اوّل : شرایط اصلاح و تغییر مرزها
۱۳۴	نکته دوّم : نظارت مجلس
۱۳۴	ج : نظارت بر برقراری حالت فوق العاده
۱۳۴	د : نظارت بر صلح دعاوی مالی دولت و یا ارجاع آنها به داوری
۱۳۵	۱ - در مورد دعاوی عادی داخلی
۱۳۵	۲ - در مورد دعاوی مهمّ داخلی

۱۳۵	۳- در مورد دعاوی مالی دولت با طرف خارجی
۱۳۶	بند چهارم: نظارت مجلس بر برخی دیگر از اعمال دولتی
۱۳۶	الف: قرض و استتراض و کمک بلاعوض
۱۳۶	ب: استخدام کارشناسان خارجی
۱۳۷	ج: فروش بناها و اموال دولتی
۱۳۸	بند پنجم: نظارت مالی مجلس
۱۳۸	اول: نظارت مجلس بر تدوین بودجه
۱۳۸	الف: تعریف و مشخصات بودجه
۱۳۸	ب: تهیه بودجه
۱۳۸	ج: تصویب بودجه
۱۴۱	دوم: نظارت بر اجرای بودجه از طریق دیوان محاسبات کشور
۱۴۱	بند ششم: نظارت سیاسی مجلس
۱۴۱	الف: مفهوم مسؤلیت سیاسی
۱۴۲	ب: قلمرو مسؤلیت سیاسی نسبت به موضوعات
۱۴۲	ج: مسؤلیت سیاسی رئیس جمهور در مقابل مجلس در قانون اساسی
۱۴۳	د: مسؤلیت سیاسی رئیس جمهور در مقابل مجلس
۱۴۳	سه: استیضاح رئیس جمهور
۱۴۳	الف: طرح استیضاح
۱۴۴	ب: تکلیف رئیس جمهور
۱۴۴	ج: بررسی مجلس و اعلام رأی
۱۴۶	نتیجه بحث

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مقدمه:

انسان موجودی است اجتماعی و مدنی و به اقتضای طبع، کوششها و تلاشهای خود را با همنوعان خویش ترکیب می‌نماید و از نتایج حاصل از تلاشهای دسته جمعی بهره می‌برد. لذا وجود دولت در زندگی اجتماعی بشر یک نیاز فطری و طبیعی است و از مهمترین موضوعاتی است که بشر از آغاز پیدایش به آن توجه داشته و تا زمانی که هست به آن توجه خواهد داشت و در اهمیت آن همین بس، که در هیچ نقطه‌ای از جهان جامعه‌ای نبوده و نیست که بدون حکومت زندگی کند، و این چیزی نیست که اهمیت آن را فقط بشر امروز درک کرده باشد، بلکه از دورانهای قدیم فلاسفه بزرگ و اندیشمندان تاریخ بر اهمیت آن تأکید بلیغ داشته‌اند.

چرا که همانگونه گفته شد انسان دارای سرشت مدنی است و ناگزیر است که به صورت اجتماعی زندگی کند. شکی نیست که جامعه سیاسی از فرمانروایان و فرمانبرداران ترکیب شده است. از یک طرف افراد و اشخاص قرار گرفته‌اند و از طرف دیگر قدرت حاکم.

همان گونه که فرمانبرداران با یکدیگر ارتباطی دارند با فرمانروایان نیز دارای انواع روابط هستند. در زمان گذشته عقیده بر این بود که دولتمردان به دلیل داشتن وظایف خطیر باید مصونیت داشته باشند، ولی امروزه در نظام‌های دموکراسی به خاطر اقتدارات فراوانی که در زمامداران اجرایی متمرکز است هرگونه مصونیت از این گروه (فرمانروایان) سلب گردیده و در عوض به منظور حفظ حقوق جامعه مسؤولیتهای گوناگونی برای آنها قائل هستند.

از جمله ویژگیهای نظام جمهوری، حکومتی است که اولاً حاکم به طور مستقیم توسط مردم و مشارکت همگانی و یا غیرمستقیم از طرف نمایندگان مردم انتخاب می‌شود و دوره زمامداری محدود و امکان تجدید انتخاب نیز محدود است و در این نظام حاکم مسؤول است و مانند تمام مردم تابع قانون و مسؤول تمام اعمال خود است.

در نظام اسلامی ما، که اداره امور آن به اتکاء آراء عمومی است^(۱) که مردم با اعمال حق حاکمیت بر سرنوشت اجتماعی خویش حاکم‌اند.^(۲) و راه انتخابات مردم مقامات عالی نظام را اعم از رهبری^(۳) ریاست جمهوری^(۴) و نمایندگان مجلس^(۵) را تعیین می‌کنند. از میان مقامات تعیین شده موضوع بحث

۱- اصل ۶ ق-۱-ج-۱-ا.

۲- اصل ۵۶ ق-۱-ج-۱-ا.

۳- اصل ۱۰۷ و ۱۰۸ ق-۱-ج-۱-ا.

۴- اصل ۱۱۴ ق-۱-ج-۱-ا.

این پایان نامه انتخاب رئیس جمهور از سوی مردم است که بخشی از حاکمیت از طریق قوه مجریه به اجرا درمی آورد.^(۷) که این فرد در مقابل ملت، رهبر و مجلس شورای اسلامی مسؤول است^(۸) که در قانون اساسی سال ۱۳۵۸ رئیس جمهور تنها در برابر ملت مسؤول بود، اما پس از بازنگری سال ۱۳۶۸ اختیارات رئیس دولت به رئیس جمهور افزوده شد و لذا رئیس جمهور به شرح اصل یکصد و بیست و دوم ق-۱-ج-۱-۱ ماده ۱۲۲ در برابر ملت، رهبر و مجلس شورای اسلامی مسؤول است.

از آنجا که رئیس جمهور با رأی مستقیم مردم انتخاب می شود و می تواند مظهر حاکمیت ملی تلقی شود چه ضرورتی دارد که در مقابل مجلس شورای اسلامی مسؤول باشد، حال آنکه نمایندگان مجلس را هم مردم انتخاب می کنند و این دو مقام هر دو با پشتوانه رأی مردم اند و یا اگر این مسؤولیت وجود ندارد راهکار قانون اساسی چیست؟

سابقه و ضرورت پژوهش

در این رابطه تألیف واحدی که به این موضوع پردازد وجود ندارد، اما به طور پراکنده در کتب و مقالات و عملکردها می توان مواردی را ملاحظه کرد که در این پایان نامه سعی می شود تا با گردآوری آنها به سؤالات مطروحه پاسخ داده شود.

فرضیه

مهمترین بحث این رساله روی مسؤولیت ریاست جمهوری دور می زند که در قبال ملت و مجلس و رهبر مسؤول است که در قانون اساسی از هر سه آنها نام می برد. روش کنترل کدام است؟ آیا حیطه عملکردهای رسیدگی به این مسؤولیت از هم جداست و با هم تداخلی ندارند؟ آیا قانون اساسی به روشنی نحوه اعمال هر یک از آنها را مشخص کرده است و یا با اعمال این شیوه کارآمدی سیستم بهتر می گردد؟ در کجاها می توان اشکال نمود؟

سؤالات مطرحه اعم از اصلی و فرعی

سؤال اصلی این است که راهکار مسؤولیت رئیس جمهور در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران کدام است، آیا این مکانیزم در باب مسؤولیت رئیس جمهور در قبال ملت با آنچه که مسؤولیت رئیس جمهور در مقابل مجلس شورای اسلامی است فرق می کند؟ یا این دو، یکی هستند؟ آیا راهکار مسؤولیت رئیس جمهور در مقابل رهبر با مسؤولیت رئیس جمهور در قبال ملت و مجلس تداخلی ندارند، یا حیطه آنها از هم جداست؟ در کنار این سؤالات اصلی تعدادی سؤالات فرعی نیز به ذهن

۶- اصل ۶۲ ق-۱-ج-۱-۱.

۷- اصل ۶۰ ق-۱-ج-۱-۱.

۸- اصل ۱۲۲ ق-۱-ج-۱-۱.

متبادر می‌نماید که در متن این رساله اشاره خواهد شد. از جمله، راهکار مسؤلیت سیاسی رئیس جمهور در قبال ملت در چه مواردی است؟ یا مسؤلیت رئیس جمهور در قبال رهبر چگونه اعمال می‌شود که مشروعیت نظام را بیشتر تداعی کند؟

هدف

هدف این است که رابطه ملت و مجلس و رهبر و عملکرد هر یک در قبال این مسؤلیت بررسی شود و کارکرد هر یک در متن قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد و علت وجود این مسؤلیت علی‌رغم پشتوانه مردمی و قطع آن توسط مجلس چیست؟

روش پژوهش

در تهیه این پایان‌نامه بیشتر از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است و عمده تحقیقات از کتب و مقالات فارسی موجود می‌باشد و در برخی موارد از قوانین و آئین‌نامه‌های داخلی استفاده شده است و استفاده از روش کار میدانی به خاطر محدودیت‌ها و عدم همکاری نهادها امکان‌پذیر نبود.

ساماندهی پژوهش

در این پایان‌نامه پس از طرح مقدمه، مطالب در دو فصل فهرست شده است که هر فصل در چند بخش مطرح می‌شود. در فصل اول نظام سیاسی و حکومت در اسلام شامل اصطلاحات و مفاهیم حکومت در اسلام، شکل حکومت در نظام سیاسی اسلام و قوه مجریه شامل جایگاه آن و دستگاه و حکومت و شرایط تعیین رئیس جمهور و اختیارات و وظایف وی طرح مطالب به ترتیب می‌آید و در فصل دوم مسؤلیت رئیس جمهور و انواع مسؤلیت و مسؤلیت رئیس جمهور در قبال ملت، مجلس، رهبر و راههای نظارت مطرح می‌گردد و نهایتاً در پایان در نتیجه‌گیری بحث، جوابهای به دست آمده مورد جمع‌بندی قرار می‌گیرد.

در اینجا لازم می‌دانم از همه کسانی که در تهیه این پایان‌نامه با اظهار نظرهای خود موجبات رفع نقص آن را فراهم نموده‌اند تشکر نمایم و با برخورداری از استاد خود از جمله آقای دکتر سیدباقر میرعباسی به عنوان استاد راهنما و آقای محمدحسن حبیبی به عنوان استاد مشاور و سایر عزیزانی که در مرحله دفاع این پایان‌نامه از رهنمودشان بهره‌مند بوده‌ام تشکر و قدردانی کنم و در کمال فروتنی اظهار می‌کنم مطالب تهیه شده بی‌عیب نیست. امید است پاسخ‌ها و ایرادهای به جا مانده را سایر محققین حقوق عمومی تکمیل و ره‌گیری نمایند.

محمدعلی متانی بورخیلی

فصل اول: نظام سیاسی و حکومت در اسلام

بخش اول: مبانی تفکر سیاسی در قرآن

«قرآن ریشه اصلی تفکر سیاسی در اسلام است، و قرآن ضمن طرح و شرح مبانی اندیشه‌های سیاسی، اعتقاد و عمل به این مبانی و اندیشه‌ها را جزئی از قلمرو وسیع ایمان و بخشی از مجموعه تعالیم اسلام و گوشه‌ای از حیات یک مسلمان می‌شمارد، به طوری که در تفکر قرآنی تفکیک اندیشه و عمل سیاسی از ایمان و اسلام و زندگی مسلمان امکان‌پذیر نیست. ولی این نکته را نباید فراموش کرد که تفکر سیاسی در قرآن به عنوان هسته مرکزی حیات سیاسی یک مسلمان متعهد، بسی از مفهوم تحزب (حزب‌گرایی) فراتر است و این قیود منعی که معمولاً دامنگیر احزاب سیاسی می‌گردد مبراست. مسلمان صرفاً به دلیل ایمانش و تعهدی که در برابر اسلام و خدا و فرامین او دارد به اندیشه و عمل سیاسی می‌گردد و نسبت به آن احساس تعهد می‌نماید و خود را در تحقق بخشیدن به آرمانهای سیاسی اسلام مسؤول می‌بیند. این پوشش سیاسی، همه قشرهای جامعه اسلامی را در برمی‌گیرد و گاه بر اساس مقرراتی چون (مؤلفه قلوبهم و حکمیت) از مرز اسلام نیز فراتر می‌رود.»^(۱)

الف: حکومت و زمامداری

«حکم راندن و حاکمیت در جامعه بشری، حقی است الهی که از ربوبیت و هدایت خداوندی ناشی می‌گردد؛ و جز او و کسانی که از جانب وی مجازند، حق حکومت و زمامداری مردم را ندارند. مسؤلیت خطیر را خداوند برعهده انبیاء نهاده که از خصلت عصمت برخوردار می‌باشند. امارت (فرمانروایی) و حکومت (زمامداری) در شرایطی که معصومان در جامعه حضور ندارند، برعهده کسانی است که دارای شرایطی باشند که معصومان از پیش به امر خدا تعیین کرده‌اند. انتخاب مردم نیز وقتی از مشروعیت الهی برخوردار خواهد شد که در چارچوب همان صفات و شرایطی باشد که از پیش تعیین شده است: الف: زمامداری و حکومت کردن برای کسی جائز نیست جز برای خدا،^(۲) ب: ای داود ما ترا خلیفه خود در زمین نمودیم تا بین مردم به حق حکومت کنی،^(۳) ج: وقتی در میان مردم حکومت می‌کنید تنها به عدالت حکومت کنید،^(۴) د: کسی که بر طبق مقررات وحی قوانین الهی حکم نراند از کافران، فاسقان و ظالمان به شمار می‌رود،^(۵) ه: ما کتاب را به تو فرستادیم تا بین مردم طبق آنچه خدا به تو ارائه داده است حکومت کنی.»^(۶)

۱- عمید زنجانی، فقه سیاسی، نشر امیرکبیر، سال ۱۳۶۶، ج ۲، ص ۱۲۱.

۲- سوره یوسف، آیه ۴۰.

۳- سوره ص، آیه ۲۶.

۴- سوره نساء، آیه ۵۸.

۵- سوره مائده، آیه ۴۳.

۶- عمید زنجانی، همان مأخذ، ص ۱۳۲ و ۱۳۳.